

TRIBINA O AUTONOMIJI SVEUČILIŠTA

Izlaganje **prof.dr. sc. Hrvoje Šikića**,
zamjenika predsjednice Savjeta Sveučilišta u Zagrebu

Radi se o vrlo važnoj temi i s općeg gledišta, ali kao član Savjeta Sveučilišta, imat ću na umu ponajprije hrvatske prilike i posebno slučaj Zagrebačkoga sveučilišta. Uzmemo li u obzir da naše sveučilište nosi oko pola znanstveno-nastavnih kapaciteta Hrvatske, te oko pola hrvatske znanstvene produkcije, mislim da će ono i dalje imati glavnu ulogu u znanosti i visokom obrazovanju naše zemlje. Polazim od pretpostavke da se svi slažemo oko toga da Hrvatska želi ući u krug najrazvijenijih zemalja svijeta, da nivo znanosti i visokog obrazovanja predstavlja možda i glavnu komponentu potrebnu da se taj cilj ostvari, te da postoji jaka pozitivna korelacija između vodećih zemalja u svijetu i vodećih sveučilišta u svijetu. Sudeći po našim i međunarodnim podacima mi trenutačno nemamo takvu instituciju, a po mojoj procjeni (uz dužno poštovanje svima) jedino Zagrebačko sveučilište ima ozbiljnije šanse za ulazak u krug jakih svjetskih sveučilišta (npr. među prvih dvjestotinjak evropskih sveučilišta). Pri tome neće biti nevažno kako razumijevamo i koristimo sveučilišnu autonomiju. Na primjer, svima je jasno da opresivni aparat države ne smije hapsiti ili maltretirati nekog profesora zato što se ono o čemu on/ona govori ili piše ne sviđa nekom moćniku. S druge strane, društvo (javnost) ima pravo pitati zašto možda neki fakultet nije tako dobar kao neki drugi.

Imajući na umu naše prilike, istaknuo bih četiri aspekta autonomije sveučilišta, te svaki kratko komentirao. Prvi je vezan uz samu organizaciju uprave sveučilišta. Iako je sveučilište autonomno u upravljanju samim sobom, dosta je jasno da neka komunikacija (a posebno i nadzor) s društvom (a i državnim aparatom) mora postojati. Osnovno tijelo koje se time bavi je Sveučilišni Savjet. U ovom trenutku on ima nadzornu i savjetodavnu ulogu, te se njegovih dvanaest članova bira po pravilu: pet profesora, jedan student, dva predstavnika Sabora RH, dva predstavnika HUP-a, po jedan predstavnik gradova Zagreba i Varaždina. Po prijedlogu novoga zakona mijenja se sastav ovog tijela, te ono dobiva i određene upravne uloge. Tu je potencijalno sporno mjesto, te bi zaista pravni stručnjaci trebali razjasniti je li time unutar hrvatskih odredbi narušena autonomija sveučilišta. Inače, u svijetu ima veći broj primjera gdje razni odbori takvoga tipa imaju značajnu ulogu u upravljanju sveučilištem. Bez obzira na razrješenje ovakve, možda sporne situacije, mislim da će Savjet i dalje igrati važnu ulogu, pogotovo za komunikaciju između sveučilišta i javnosti. Uočimo da nije lako artikulirati interes javnosti, te ga na dobar način povezati s trendovima u svijetu. To ne može biti ostavljeno nestručnjacima, koliko god dobronamjerni bili. Stoga mi se čini da je jedan nedostatak naših dosadašnjih koncepcija nedovoljno operativno razrađena uloga Savjeta. Na primjer, nema jasne linije razgovora (i/ili izvještavanja) između društva (npr. Savjet–Sabor) ili državne uprave (npr. Savjet–Ministarstvo) s jedne, a Savjeta s druge strane. Osobno mislim da živimo u neobično važnom trenutku za budućnost sveučilišta (usporedio bih ga čak sa Strossmayerovim vremenom kada je postignuta velika modernizacija sveučilišta), te

da se radi o nacionalnom interesu. Možda bi bilo potrebno da Sveučilište u Zagrebu ima direktan odnos sa samim Saborom, barem u nekim pitanjima. Osim Savjeta, važnu ulogu u ovim procesima moglo bi odigrati neko tijelo koje bi imalo reputaciju najvišeg akademskog arbitra u zemlji. Nacionalna vijeća su trebala odigrati sličnu ulogu, no mislim da to nije ostvareno, ni po definiciji samih vijeća, ni po izboru članova, a čini mi se niti po reputaciji koju su ta tijela postigla. Po mom mišljenju, kompetentan Savjet i akademski neupitno Nacionalno vijeće mogli bi utjecati i na upravljanje sveučilištem (posebno oko strateških pitanja), ali bi njihov utjecaj ponajprije morao dolaziti iz snage njihovih argumenata. Tu dotičemo i jedan važan element diskusije koja se vodi ovih dana. To je pitanje strategije. Čini se da je iz krugova Ministarstva došlo do određenog nezadovoljstva što naše najveće sveučilište nije donijelo operativnu strategiju, dok sveučilišni krugovi očekuju nacionalnu strategiju na kojoj bi zasnivali svoj plan rada. Osobno mislim da su obje potrebne, a kao član Savjeta zalagat ću se da, bez obzira na sudbinu ovog prijedloga zakona, naše sveučilište krene što prije u proces modernizacije, za što u okvirima svoje autonomije ima puno pravo.

Drugi aspekt autonomije koji igra važnu ulogu vezan je uz novac i financiranje. O tome zapravo najmanje znam, ali sam ponešto uočio i naučio. Nedavno su mi neki od mojih kolega profesora pokazali zanimljiv graf koji pokazuje da je dotok novca na fakultete na našem sveučilištu obrnuto proporcionalan znanstvenoj produkciji. Čak i ako ovo nije sasvim točno, novac i financiranje su dosta suptilna tema. Osnovni princip koji kaže da je uvijek dobro imati što veći dotok novca u akademsku zajednicu, treba ipak uzeti sa znom soli. Ako se radi o financiranju koje služi podizanju kvalitete znanstvenog rada, nastavnog rada, uvjeta studiranja, vjerojatno bismo se složili da je to dobro. Pa čak i razne stručne, savjetničke, ekspertne aktivnosti, ako su u razumnoj mjeri i ne utječu negativno na osnovnu profesorsku aktivnost (znanstveni i nastavni rad); na primjer u svijetu se takve aktivnosti često ograničavaju na nekih dvadesetak posto dodatka redovitom radnom vremenu. Tu pripada i pitanje držanja nastave na drugim institucijama. Čini mi se, dakle, da sveučilišta trebaju imati autonomiju oko vođenja politike dodatnog financiranja, ako postoji otvoren i jasan način nadziranja takvog procesa (tu bi kod nas mogao osobito osjetljiv biti odnos sveučilište–fakultet), te ako ne utječe negativno na osnovnu djelatnost sveučilišnih nastavnika.

Veliki problem u našoj akademskoj zajednici je i osnovno financiranje. Rekao bih da će teško neko sveučilište ostvariti autonomiju ako nema određeni iznos u tom osnovnom paketu s kojim može slobodno baratati; na primjer, stimulirati pozitivne aktivnosti, nagraditi uspješne, oduzeti nešto neuspješnima, itd. Ako sve ostane samo na novcu za plaće, neće se moći mnogo učiniti. Izgleda da bi prelazak na programsko financiranje bio pozitivan korak, ali, ovako pomalo naivno, čini mi se da dok nisu osigurana neka sredstva za unapređenje cijeloga sustava, nije lako postići promjene. Tu treba imati na umu postotak koji Hrvatska izdvaja za znanost i visoko obrazovanje, usporediti ga sa zemljama kojima se želimo približiti.

Kao treće, iako ovo smatram najvažnijim, ističem pitanje kriterija za, i samo, napredovanje. Svuda u svijetu, a osobito na jakim sveučilištima s međunarodnom reputacijom, potrebno je dobro se namučiti prije nego čovjek postigne profesorske pozicije. Ideja je da će u tom procesu pokazati toliko kvalitete, posvećenosti struci kojom se bavi, sve uz veliku količinu rada, tako da mu/joj se može nakon toga slobodno dati pozicija, najčešće praktički sigurna do kraja radnog vijeka, koju će

nastaviti koristiti ponajprije za znanstveni i nastavni rad. Očekuje se da će i sam taj proces dovesti do osobe koja je izgrađeni akademski stručnjak, te će nastaviti raditi u skladu s takvim viđenjem svoje profesije. Dođe li pak do toga da nezanemariv dio akademskih ljudi uspije dobiti visoke pozicije prelagano, bez dovoljno obavljenog znanstvenog rada, postoji opasnost da takvi ljudi neće dovoljno cijeliti niti prihvaćati akademsku sredinu, kakva bi po međunarodnim standardima trebala biti, već će, da tako kažem, početi mijenjati akademski krajolik u svojoj okolini (po svojim kriterijima), što obično vodi do nazadovanja, blokiranja i/ili izoliranja uspješnih, bavljenja brojnim drugim poslovima sa strane, itd. Po mojoj osobnoj procjeni, na temelju uvida u razne podatke i rada u raznim tijelima i komisijama, mislim da je do toga došlo, do određene mjere, u našoj, hrvatskoj akademskoj zajednici. Čak i više, mislim da je to glavno mjesto na kojem nismo postigli potrebnu razinu, te je omogućilo i razvoj brojnih drugih negativnih pojava. Ovu rečenicu ne bi trebalo banalizirati, te tvrditi da je to i jedini uzrok, ali mislim da je glavni, te da će se oko ispravljanja ove negativne pojave kod nas zapravo voditi najteža borba.

Dopustite mi još nekoliko riječi o ovoj temi. Vratio bih se nekoliko desetljeća unatrag, jer ovakvi procesi traju dugo, a njihov utjecaj je još dugotrajniji. Kako se napredovalo u našoj akademskoj zajednici prije nekih trideset-četrdeset godina? Jasno, kao i uvijek, puno toga je ovisilo o rezultatima rada, ali, grubo i donekle pojednostavljeno govoreći, odluku su donosili seniori odgovarajuće struke. U maloj sredini kao što je naša, odmah uočavamo niz nedostataka ovakvog postupka. Na primjer, tko su, kako su postali, koliko su kvalitetni sami seniori, zatim na koji način su povezani, kakve i čije interese zapravo štite, koliko su otvoreni prema drugim idejama, ljudima, i tako dalje. Najkraće rečeno, ima li dovoljno objektivnosti u takvom procesu napredovanja, ili takav proces postaje dokraja skriven i subjektivan. Za divno čudo, takav proces nije u svakom slučaju bio negativan. Ako su seniori bili vrlo kvalitetni stručnjaci i ljudi, najčešće su dobro i pravedno vodili svoju struku. Prije nekih dvadesetak godina, s dolaskom nove hrvatske države, dolazi do snažnog pokušaja da se cijeli proces promijeni, objektivizira, s ciljem poboljšanja znanstvenog rada u zemlji. Opet pojednostavljeno govoreći, ideja je da se koriste scijentometrijski podaci kao neka vrsta minimalnih uvjeta, a razna tijela, koja predstavljaju državu zapravo, kontrolirat će cijeli proces. Ne bih ovdje ulazio u ozbiljniju analizu cijeloga postupka, ali bih istaknuo neke elemente stvarnog procesa koji je uslijedio. U gotovo svim slučajevima, minimalni uvjeti su postali maksimalni, što je bitno promijenilo osnovni pristup. Umjesto da se kandidati natječu za napredovanja podastrijevši svoje rezultate, koje onda netko kompetentan ocjenjuje i donosi odluku, kandidati su počeli zahtijevati napredovanje onog trenutka kada su „preskočili zadanu letvicu“. A na što se letvica svela? Manje-više isključivo na broj radova unutar neke postojeće, ili za potrebe struke konstruirane, baze podataka o znanstvenim časopisima. A što je bilo sa državnim kontrolom? Procijenite sami jesu li u Nacionalnim vijećima uvijek bili neprikosnoveni, svjetski poznati, najjači hrvatski akademski autoriteti? Jesu li članovi Matičnih odbora u svakoj struci regrutirani ponajprije po međunarodno priznatoj znanstvenoj kvaliteti unutar svoje struke?

Ovakav pristup doveo je do svojevrsnog „birokratskog“ bavljenja znanošću, u kojem primarni cilj postaje skupiti što više radova, a ne nastojati razumjeti i razviti svoje područje znanosti i struke, riješiti probleme, razviti inovacije, i slično. Jedna od posljedica je i svojevrsna „inflacija“ kod napredovanja i promocija, što je barem na

financijskom nivou na kraju osjetilo i naše ministarstvo. Ponuđeno je rješenje, u kojem se država potpuno izvlači iz samoga procesa znanstvene evaluacije, kojeg prepušta samim institucijama, a kontrolira cijeli proces kroz financijsku komponentu. Po mom mišljenju, takav pristup bi mogao biti dobar za sustav koji je već do neke mjere sređen, ima razvijene procedure, te znanstvenici znaju što se od njih očekuje u budućnosti. Rekao bih da je ovo kod nas radikalni korak, koji će, procjenjujem, dovesti do privremenog pomalo „revolucionarnog“ stanja u kojem će opet „spretni i dobro umreženi“ doći relativno lako do novih visokih pozicija, a ostali će biti blokirani u napredovanju toliko dugo da bi ih to moglo u potpunosti demotivirati i ogorčiti.

Mislim da bi trebalo napraviti manje radikalni, ali kvalitetno sadržajni korak. Bitna riječ u tome je internacionalizacija. Poznato je da se znanstvena evaluacija provodi koristeći razne scijentometrijske pokazatelje u kombinaciji s mišljenjima eksperata, tzv. *peer review*. Pritom se nastoji dobiti mišljenje što eminentnijih eksperata, bez obzira odakle su; kod manjih zemalja kao što je naša, inzistira se na ekspertima s vrhunskih sveučilišta ili instituta iz drugih zemalja. Mislim da bismo i mi trebali koristiti pisma preporuke vrhunskih svjetskih eksperata, zajedno s raznim akademskim pokazateljima (uz broj radova i kvalitetu časopisa trebalo bi obratiti pažnju na citiranost, suradnike, gostovanja, razne počasti, itd., sve što više s međunarodne pozicije), te bi bar još neko vrijeme država trebala osigurati da se ne ide ispod nekih minimalnih kriterija. Razni procesi međunarodnih evaluacija i rangiranja institucija, ili znanstvenih polja, ili dijelova institucija, također su dobrodošli, te mogu pomoći u vođenju znanstvene politike. Netko bi sve ovo mogao shvatiti kao gubitak autonomije na račun međunarodne zajednice, ali zatvaranje u lokalne okvire bilo bi izrazito negativno. Znanost je po svojoj prirodi svjetska aktivnost i jedino se tako može ocjenjivati.

Kao četvrti aspekt, i posljednji koji bih želio komentirati, ističem razna etička pitanja. Vidjeli smo niz nepravilnosti u našoj akademskoj zajednici. Neke od njih su čak bile i kriminalne radnje u koje se morala uključiti policija. No, postoje i slučajevi nepravilnosti koje u svijetu sveučilišta autonomno i uspješno rješavaju. Sveučilište mora osigurati akademsku okolinu u kojoj je pojedinac slobodan u svom znanstvenom i nastavnom radu, ocjenjivan po rezultatima tog rada, te u takvoj okolini moraju postojati institucije koje efikasno i u relativno kratkom roku zaustavljaju ponašanje koje takvu slobodu narušava. I kod nas, barem na papiru, takve institucije postoje, ali, po mom mišljenju, njihova efikasnost je upitna. Na primjer, imali smo nekoliko slučajeva sljedećeg oblika nepravilnosti. Osoba x (obično nešto mlađa po godinama i statusu) ima evidentirana uspješna međunarodna znanstvena iskustva s kojima se vratila u našu sredinu. Iz raznih razloga dolazi do neke vrste sukoba s domaćom osobom (ili skupinom osoba) Y (koje su obično u seniorskoj poziciji prema x, ali obično nemaju međunarodne rezultate visokog nivoa). Nakon toga, u osnovi orkestrirano od Y, dolazi do pritiska na x. Najčešće nema ilegalnih radnji, ali se spretnom upotrebom „birokratskih“ metoda osoba x dovodi u vrlo tešku poziciju (u nekim slučajevima dolazi i do gubitka radnog mjesta). U najmanju ruku, osoba x izlazi vrlo ogorčena iz cijeloga procesa, izgubljeni su mjeseci (čak i godine) na tešku borbu (umjesto da se posvećuje znanstvenom i nastavnom radu). Svaka ovakva priča je individualna, začinjena brojnim detaljima (koji se nastoje prikazati bitnima), ali bih rekao da je osnovni sadržaj priče zapravo ovakav kakvim sam ga pokušao prikazati. Važno je uočiti da i relativno mali broj ovakvih slučajeva (na primjer, desetak u jednom desetljeću) stvara vrlo negativan i široko rasprostranjen utjecaj. Ljudi postaju

rezignirani, povlače se u sebe, na sve „odmahuju rukom“, itd. Stvar je inače dosta suptilna, ne znači da je *a priori* svatko tko je mlađi ili tko dolazi izvana „u pravu“. Ponekad se radi i o „uobičajenom“ sukobu generacija, koji postoji svuda u svijetu (što opet ne znači da se i s takvim pojavama sveučilište ne bi trebalo baviti). Unatoč tome, rekao bih da imamo dovoljno slučajeva povrede akademskog ponašanja na koje nismo adekvatno reagirali, dijelom i zato što su razni oblici autonomije (koliko god to apsurdno zvuči) spretno korišteni kao zaštita negativnog ponašanja. Ovo je jedno osjetljivo pitanje, kojim ćemo se morati ozbiljno baviti. Može se ipak reći da su u svijetu dosta jasni neki minimalni standardi akademskog ponašanja, ispod kojih se ne može ići, te na rušenje kojih moramo moći reagirati bez obzira na razne „granice“ koje se ponekad i umjetno postavljaju (a donekle opravdavaju „autonomijom“). I opet, dijelom nam može pomoći i međunarodna akademska zajednica, a da to ne znači nikakav gubitak naše autonomije. Za kraj bih spomenuo da smo, zajedno s profesorom Zakošekom i upravom našega sveučilišta, nedavno osnovali ogranak svjetske organizacije *Scholars at Risk* na Zagrebačkome sveučilištu, te se nadam da će i taj ogranak pomoći kod rješavanja ovakvih problema.